

Consumeren we ons kapot?

De missing link tussen koopkracht en duurzaamheid

| Dirk Geldof |

Koopkracht staat hoog op de politieke agenda. Terecht: de prijzen voor voedsel, voor energie en voor een huurwoning stijgen sneller dan de index en nemen voor vele mensen een groeiend deel uit hun budget. Vooral voor de laagste inkomensgroepen wegen die producten veel zwaarder door in hun beperkt budget dan in de indexkorf, die de consumptie van de gemiddelde Belg weerspiegelt. Voor de laagste inkomensgroepen verscherpen de prijsstijgingen hun overlevingsstrijd.

Vanuit sociaal oogpunt zijn de toenemende ongelijkheid en de groeiende armoede onaanvaardbaar. Een sterkere herverdeling is nodig, samen met maatregelen om de koopkracht van de laagste inkomens te vergroten. Dat mag concreter dan in het vage regeerakkoord: niet alleen door de aankondiging van welvaartsvaste uitkeringen, maar ook door er voor te zorgen dat er geen uitkeringen meer onder de Europese armoedegrens liggen bijvoorbeeld. In zijn Rerum Novarum-toespraak in 2007 beloofde toenmalig CD&V-lijsttrekker Leterme nog 2 miljard euro daarvoor. Minder ongelijkheid veronderstelt ook hogere minimumlonen, en niet in het minst: fiscale maatregelen die meer herverdelend werken, in plaats van fiscale stimuli die de ongelijkheid verder laten toenemen.

Koopkracht is dus in de eerste plaats een probleem voor de laagste inkomensgroepen. En alles wijst er op dat dit voorlopig ook zo zal blijven.

Tegelijk groeit de koopkracht...

Tegelijk verbergt de consensus over de afnemende koopkracht een andere werkelijkheid. Terwijl de laagste inkomensgroepen worstelen om de eindjes aan elkaar te knopen, consumeerde de doorsnee Vlaming nog nooit zoveel. Consumptie was nog nooit zo belangrijk als in de 21ste eeuw, de eeuw van de hyperconsumptie.¹ Nieuwe betaalrecords tijdens de kerstperiode, volle straten bij de solden, lange files wanneer honderdduizenden zich verdrongen naar en op het autosalon of bij Batibouw. Nog nooit boekten Vlamingen zoveel citytrips of goedkope vluchten. Nog nooit zijn zoveel televisies met platte beeldschermen, tom-toms, blackberries of laptops verkocht als het laatste jaar. Bovendien zakken de prijzen van die electronica jaar na jaar. Onze groeiende consumptie van steeds goedkopere electronica houdt niet alleen de economie gaande, maar ook de stijging van de index enigszins in toom.

Dirk Geldof
is socioloog, publicist en OCMW-raadslid
voor Groen! in Antwerpen.

Het debat over de koopkracht verbergt dat we nog nooit zoveel consumeerden als in de 21ste eeuw. De totale koopkracht groeit jaar na jaar, ook al is ze steeds ongelijker verdeeld. Maar ze groeit zeker niet alleen voor de rijksten, ook voor de midden-groepen in onze samenleving. We vergeten dat snel, want niets went zo gemakkelijk als luxe. De luxe van gisteren is de evidentie van vandaag, de luxe van vandaag de evidentie van morgen. Met groeiende welvaart is niets mis, tenzij die ten koste gaat van mens en milieu. En daar wringt het schoentje... Ondanks alle klimaatberichten is duurzaamheid allesbehalve het eerste criterium, noch voor bedrijven, noch voor consumenten. Voor veel mensen is het nog helemaal géén criterium in hun aankoopgedrag. Zo leidt onze ongekend hoge koopkracht tot een nooit geziene vernietigingskracht voor onze planeet.

Onhoudbare ecologische voetafdruk

Onze ecologische voetafdruk is onhoudbaar. Als we alle beschikbare energie, grondstoffen en vruchtbare oppervlakte op aarde in kaart brengen, en berekenen hoeveel iedere aardbewoner kan gebruiken zonder de voorraden van volgende generaties op te souperen, dan krijgen we het 'eerlijke aarde-aandeel'. Dat bedraagt bij het begin van de 21ste eeuw zo'n 1,8 hectare per aardbewoner. Maar de gemiddelde aardbewoner heeft reeds een voetafdruk van 2,2 hectare. De huidige wereldwijde productie en consumptie teert dus voor het eerst in de geschiedenis zwaar op de kansen van volgende generaties.

De 'gemiddelde aardbewoner' is echter een statistische fictie. Achter dat gemiddelde schuilen gigantische verschillen in de omvang van de ecologische voetafdruk. De doorsnee Belg heeft een

voetafdruk van liefst 5,6 hectare. We consumeren in ons land met andere woorden alsof we drie planeten zoals de aarde hebben. De klimaatopwarming is slechts één van de alarmsignalen dat we de draagkracht van de planeet overschrijden. Waar de rapporten van het wereldklimaatpanel van de Verenigde Naties in afgezwakte vorm langzaam hun weg vinden naar het beleid, groeit de wetenschappelijke bewijslast dat de opwarming nog sneller kan gaan dan tot nu toe voorzien. En dus moeten de maatregelen nog veel verder gaan dan wat de Europese of Belgische overheden nu bereid zijn te doen. Tegen 2050 moet de uitstoot van broeikasgassen met 80-90% dalen in de rijkste landen, dus ook bij ons.

Energie wordt nooit meer zo goedkoop...

De groeiende consumptie wereldwijd heeft ook zijn effect op de prijzen. De ongekend hoge olie-prijzen hebben deels te maken met speculatie en onzekerheid op de markt, maar draaien in toenemende mate ook om de almaar groeiende vraag op de internationale markt en de geschatte eindigheid van olievelden. Vandaag tempert de zeer lage dollar voor ons nog tijdelijk een deel van de prijsstijging van de olieproducten, maar de oprukkende schaarste zal olie nooit meer zo goedkoop maken als de voorbije decennia. Als de voorraden uitgeput raken in de loop van de eerste helft van de 21ste eeuw, zullen de laatste miljoenen barrels aan duizelingwekkende prijzen verkocht worden. Pas dan zal olie echt het zwarte goud worden... Ook de hoge staalprijzen en prijzen van andere grondstoffen zijn geen tijdelijke verschijnselen, maar het gevolg van de toenemende wereldwijde vraag, een vraag die allesbehalve duurzaam is. En dat heeft niet alleen met de Chinese economie te maken.

Wat de voedselprijzen betreft, moeten we ons hart vasthouden nu de bio-brandstoffen aan populariteit winnen en internationaal voedselprijzen onder druk zetten. Hier dreigt wel een zeer pervers 'olie voor voedsel'-programma...

Dat alles is onwelkom nieuws, zeker in tijden waar de koopkracht onder druk staat. Maar de klimaatopwarming en de stijgende grondstofprijzen zullen niet verdwijnen als we er over zwijgen, ook niet in het koopkrachtdebat. Dat debat over onze ecologische voetafdruk, over de klimaatmaatregelen, over duurzame productie maar ook over onze overconsumptie is heikel voor vakbonden, maar onvermijdelijk. In een periode waarin ze terecht opkomen om de koopkracht van de laagste inkomens te vrijwaren en te versterken, dreigen ze tegelijk ook de onhoudbare overconsumptie van de middenklasse en van de hoogste inkomensgroepen mee te verrechtvaardigen.

De vraag is dan ook of we het ons kunnen blijven veroorloven om deze debatten gescheiden te houden. De vraag zal niet zijn of we de debatten koppelen, maar *hoe* we dat doen. Vanuit sociale en ecologische rechtvaardigheidsargumenten, maar evenzeer vanuit de verpletterende wetenschappelijke adviezen over klimaatopwarming, moeten we onze productie en onze consumptie dringend verduurzamen.

Geluk blijkt niet te koop

Bovendien zijn er nog redenen om onze overconsumptie in vraag te stellen. In tegenstelling tot de gouden jaren '50 en '60 van de vorige eeuw, en in tegenstelling tot wat we algemeen denken, zijn er steeds meer aanwijzingen dat de groeiende consumptie ons het laatste decennium niet langer

“

In de dagelijkse *rat-race* ontbreekt de tijd om te genieten van onze ongekeende rijkdom.

gelukkiger maakt. De tevredenheid van mensen in het rijke westen stijgt niet meer met de verdere toename van onze materiële rijkdom. Daar zijn verschillende redenen voor. Mensen raken verzadigd. Ze lopen tegen hun grenzen aan, want al het geld voor de stijgende consumptie moet worden verdiend. Mensen geraken verstrikt in een eindeloze cyclus van werken en consumeren.²

Op gezinsniveau is de arbeidstijd de laatste halve eeuw toegenomen, met de evolutie naar tweeverdienershuishoudens. Tijdsdruk en stress groeien. Steeds meer consumptie is compensatie voor de stress. In die *rat-race* ontbreekt de tijd om te genieten van onze ongekeende rijkdom. We consumeren ons kapot, te midden van onze ongekeende rijkdom, zonder dat meer consumptie ons geluk nog verhoogt. Steeds vaker ervaren mensen ook keuzestress: we kunnen kiezen uit tientallen abonnementsformules voor onze gsm, evenveel soorten water in de supermarkt en meer dan vijftig soorten ontbijtgranen. Tegelijk ontberen steeds meer gezinnen de keuzevrijheid om samen te ontbijten.

Verkeerde economische meetinstrumenten

Het maakt ons economisch gedrag irrationeel, onze economie inefficiënt. We staren ons als boekhouders blind op het Bruto Nationaal Product (BNP), op de omzet van ons land, zonder de uitputting van de planeet of de druk op ons welzijn te verrekenen. In januari 2008 vond een conferentie

plaats met als thema 'Groeï naar een duurzame en solidaire economie'.³ Zij kwam voort uit petities in Nederland en in Vlaanderen, met een oproep aan de parlementen tot een 'eerlijk meten' van de economie.⁴

Daar bleek nog eens waarom het BNP een slechte leidraad is voor economisch beleid en een slechte indicator voor maatschappelijke welvaart. In het BNP-model staat monetaire toegevoegde waarde voorop. Sociale en ecologische waarden die men niet direct in geld kan vertalen, blijven buiten beschouwing. Het BNP telt alle formele economische activiteiten op, zonder onderscheid tussen positieve en negatieve bedrijvigheden. Volgens het BNP worden we rijker van alle kosten die een kettingbotsing, een dioxinecrisis of een olieramp met zich meebrengen. Ook negeert het BNP onbetaalde activiteiten die de welvaart wel stimuleren. Dit maakt economische BNP-groei soms 'oneconomische groei': groei waarvan de marginale baten niet langer opwegen tegen de marginale kosten.

De huidige mondiale economische groei is ook inefficiënt om de armoede te verlichten. Volgens een recente studie van de *New Economics Foundation* vereiste \$1 armoedeverlichting tussen 1990 en 2001 liefst \$166 mondiale economische BNP-groei. Het doorsijpeleffect van economische groei is mondiaal zo goed als nihil. Bovendien brengt de huidige economische groei een enorme milieukost met zich mee, die de armsten ook nog eens het zwaarst treft: onze ecologische schuld tegenover het zuiden groeit met onze koopkracht. We overschrijden de duurzame draagkracht van de aarde, met de globale opwarming en het snelle biodiversiteitsverlies als meest gekende gevolgen. Dit valt moeilijk te verzoenen met eindeloze BNP-groei in de rijke landen.

Een ander rekenmodel dringt zich op, dat verder gaat dan monetaire transacties. Dat kan door voortaan te werken met indicatoren die de verschillende dimensies van duurzame ontwikkeling benadrukken: reële economische welvaart, ecologische duurzaamheid, menselijke welvaart en subjectief welzijn. Dergelijke indicatoren bestaan, zoals de Index voor Duurzame Economische Welvaart, de Ecologische Voetafdruk, de Menselijke Ontwikkelingsindex en de Levenstevredenheidsindex. Om economische welvaart te meten, is de Index voor Duurzame Economische Welvaart (ISEW) een goede kandidaat om de plaats van het BNP in te nemen.⁵ Die indicator maakt een onderscheid tussen positieve en negatieve economische bedrijvigheden, brengt welvaartsverhogende informele activiteiten in rekening, en neemt de ongelijkheid van de inkomensverdeling mee op. Ook het verlies aan 'natuurlijk kapitaal' wordt in rekening gebracht. Het zou een juister beeld geven van echte welvaartsontwikkeling, maar werpt ook een ander licht op de reële evolutie van onze koopkracht.

Naar duurzame consumptie

Anders meten is mooi en nodig, maar het lost op korte termijn noch de koopkrachtproblemen voor de laagste inkomens, noch de klimaatuitdaging op. Om onze ecologische voetafdruk te verkleinen, moet de eco-efficiëntie van wat we produceren en consumeren omhoog. Ook anders ontwerpen (*cradle-to-cradle*) biedt perspectief op een meer ecologische (en dus ook meer economische) economie. Spaarlampen, hybride voertuigen, energiezuinige toestellen, zonnepanelen en eco-design zijn noodzakelijk, en tegelijk onvoldoende. We consumeren de winst van eco-technologie immers onmiddellijk op als we onze consumptiepatronen niet aanpassen. Zo was het ook de voorbije twee

decennia. Eco-efficiëntie werkt niet zonder efficiëntie, zonder een norm van genoeg. Dat vraagt een andere levenshouding, met grenzen aan (bepaalde vormen van) consumptie.

“

Niet meer maar beter, dat is de keuze voor een omslag van onze economie en onze consumptie.

De kritiek op onze overconsumptie moet dan wél af van de kneuterigheid van consuminderen en de spruitjeslucht van soberheid of materiële onthechting. Afkicken van onze consumptieverlating betekent niet stoppen met consumeren, wél duurzaam gaan consumeren met ruimte voor genot. *Van niets te veel*, luidde het al in de oudheid. Niet meer maar beter, dat is de keuze voor een omslag van onze economie en onze consumptie.

Waar het koopkrachtdebat vandaag een vraag is naar herverdeling ten voordele van de laagste inkomensgroepen, hoeft de klimaatinvloeg niet tegenstrijdig te zijn. Maar als het koopkrachtdebat voor velen een vraag is naar een hernieuwde verdubbeling van de koopkracht voor iedereen, zoals de voorbije dertig jaar, botsen we op de ecologische onmogelijkheid en de sociale onrechtvaardigheid ervan. Om de leefomstandigheden voor onze kinderen te vrijwaren, is de overgang naar duurzame productie en consumptie onvermijdelijk.

Daarbij heeft iedereen een verantwoordelijkheid: de overheid, de bedrijven en wij als burger en consument. Het gaat er dan niet om meer mensen als consument te overtuigen om tegen de stroom in te zwemmen, het gaat om het veranderen van de stroomrichting. In plaats van de laagste prijs zullen we bereid moeten zijn om de 'juiste prijs' te betalen. Dat wil zeggen, niet op basis van speculatie inzake energie, grondstoffen of voedsel, wel

omwille van de zekerheid van een minimale en rechtvaardige vergoeding voor grondstoffen, verloning voor boeren

en arbeiders, in redelijke arbeidsomstandigheden en met respect voor het milieu. Nu handelen we te vaak als consument, en willen we als consument de prijs zó laag, dat we als burger niet willen weten hoe dat kan. Maar een samenleving bouw je niet op een eigen-ik-eerst-logica, op een consumentistisch nastreven van eigenbelang. We moeten opnieuw sterker als burger handelen, vanuit een rijker mensbeeld dan de huidige consument.

Duurzame koopkracht: over sociale én ecologische rechtvaardigheid

Een moreel appel voor bewust en duurzaam consumeren is echter te vrijblijvend. Een andere economie overstijgt de mogelijkheden van individuele consumenten, ongeacht hun koopkracht. Zeker voor lagere inkomensgroepen is duurzame consumptie al te vaak een brug te ver: met de huidige landbouwpolitiek blijft biovoeding vaak nog duurder, bij gebrek aan een ecologische productpolitiek zijn de meest energiezuinige toestellen nog steeds niet niet de goedkoopste in aankoop. Premies voor investeringen en fiscale aftrek zijn goed, maar als huurder bots je op de investeringsbereidheid van de huisbaas om een woning energiezuinig te maken. En met ons aarzelend energiebeleid blijft grijze stroom goedkoper dan groene stroom, of blijven hybride voertuigen de uitzondering in plaats van de regel.

Pas wanneer duurzaam consumeren niet langer duurder is, weerspiegelt de prijs dat onze overheid de klimaatuitdaging ten volle begrepen heeft en

de kaders voor de marktwerking juist heeft aangepast en bijgestuurd. De noodzakelijke ecologische omslag vereist daarom dat de overheid er maximaal op inzet, met oog voor de levenskwaliteit van de 21ste eeuw én voor grotere sociale rechtvaardigheid, in eigen land, mondiaal en tegenover volgende generaties. En dus om een beleid dat van duurzame consumptie ook de beste koop maakt.

Die koppeling moeten de milieubeweging én de vakbeweging (en bij uitbreiding ook de noord-zuid-beweging) vandaag ook mee inbrengen in het debat over koopkracht. Want de terechte eisen voor meer sociale rechtvaardigheid en een verhoging van de inkomens voor mensen rond de armoedegrens mogen niet samengaan met een verder groeiende ecologische voetafdruk van de gehele bevolking.

Solidariteit tussen generaties is meer dan het Generatiepact

Dat maakt het koopkrachtdebat vandaag niet alleen een debat over de te grote ongelijkheid vandaag, maar ook een over solidariteit tussen generaties. Met het Generatiepact is het debat over solidariteit tussen generaties verengd naar de vraag inzake de betaalbaarheid van (voldoende hoge) pensioenen in tijden van vergrijzing. Hoe cruciaal dit ook is, het is maar één element van solidariteit tussen generaties.

Laten we daarom het debat over koopkracht verruimen. Voor de laagste inkomensgroepen primeren de sociale en financiële eisen. We mogen geen verdere toename van armoede en ongelijkheid dulden. Maar laten we voor iedereen tegelijk ook werk maken van duurzame koopkracht: koopkracht die minder vernietigingskracht inhoudt voor onze planeet en voor onszelf. Duurzame koopkracht gaat dan om maatregelen op andere domeinen: eerlijke wereldhandel, juiste prijzen grondstoffen, rechtvaardige lonen voor boeren en werknemers, snellere omschakeling naar duurzame productiemethoden, een verregaande productpolitiek die energieverpillende toestellen uit de markt zet en energiezuinige toestellen tot beste koop maakt...

Een debat over duurzame koopkracht vereist daarom een debat over een andere economie, over een energietransitie, maar ook over andere levensstijlen: over een bewustzijn van onze overvloed, over duurzaam leren genieten ervan en ook anderen de kans geven ervan te genieten, vandaag en de volgende generaties. Anders consumeren we ons kapot. Behalve dan de gezinnen met onvoldoende koopkracht. Want om hún koopkracht te kunnen vergroten, moeten we niet alleen inkomen herverdelen, maar ook onze ecologische voetafdruk beperken, in eigen land, en zeker ook internationaal.

(1) De analyse van onze overconsumptie is gebaseerd op Dirk Geldof, 2007: 'We consumeren ons kapot'. Uitgeverij Houtekiet, 200 p.

(2) Zie Dirk Geldof, 2007, 'We consumeren ons kapot' (Houtekiet), p. 71-99.

(3) Zie www.economischegroei.net

(4) Petitie aan het Nederlandse parlement over de ontwikkeling van een duurzame en solidaire manier van economisch meten. Zie: <http://www.globalalternatives.nl/index.php?topic=mev-aanbieding>.

Voor Vlaanderen namen Peter Tom Jones en Dirk Barrez het initiatief voor de petitie 'Pleidooi voor een duurzaam en solidair economisch beleid. Wie welvarend wil zijn, moet een goede meetlat hanteren'. Zie www.vodo.be

(5) Zie bv. Brent Bleys, 2007. Alternatieve indicatoren voor welvaart. In *Oikos*, nr. 41. www.oikos.be/content/view/38/